

Čeněk ze Šarova a nižší šlechta na předhusitské Moravě v časech války a landfrýdu

*/ Čeněk of Šarov and Lower Nobility in Pre-Hussite Moravia at Times
of War and Landfriede*

Dalibor Janiš

Abstract:

The contribution focuses on gaining knowledge of lower nobility in Moravia in Pre-Hussite period, using Čeněk of Šarov and his family, who held farming estates around the towns of Zlín and Uherský Brod as an example. Originally a large property, it was divided among the members of the family in the Pre-Hussite period. Čeněk of Šarov represents a lower nobleman, who, most likely, supplemented economic stagnation tied with insufficient land property with income from mercenary service. His castle, Šarov, was probably a seat of a group of soldiers. Čeněk was a member of a circle of reformed nobility influenced by teaching of Jan Hus and he also appointed an Utraquist priest to his estate.

Keywords:

Moravia, nobility, war, Middle Ages, Čeněk of Šarov

Úvod

Husitské války představují nepochybně jednu z přelomových událostí českých dějin a výrazně determinovaly podobu sociálních, náboženských a mocenských struktur v českých zemích v pozdním středověku. Dobu 15. století tak výrazně určují zejména dvě tzv. husitské války, jak jsou v literatuře nověji označovány, tedy válečné události z let 1419–1434 a 1468–1478 (česko-uherská válka). Poměrně dramatický ráz mělo i mezidobí spojené s četnými lokálními konflikty, které se v různé míře dotkly všech částí českých zemí, respektive všech zemí tvořících v té době soustátí České koruny (přehledně ČORNEJ 2000; ČORNEJ – BARTLOVÁ 2007).

Na teritorium Moravského markrabství pak válka vstoupila ve své ničivé podobě již na začátku 80. let 14. století v podobě konfliktu mezi markrabaty Joštem a Prokopem, který se odehrál ve třech hlavních etapách a uzavřel se až v roce 1405 (přehledně MEZNÍK 1999, 250–298; ŠTĚPÁN 2002). Oba Lucemburkové si vytvořili své mocensko-vojenské strany tvořené příslušníky moravské nobility. Do obou táborů tak patřili nejen příslušníci významných panských rodů, ale i na ně navázaná nižší šlechta v pozici jejich klientů a služebníků (ke členům obou táborů BALETKA 1996; JUROK 2015; 2019). Tyto vazby mohly mít formální charakter (prostřednictvím lén či úřadů), v řadě případů se jednalo o vztahy založené na spojenectví, tedy vojenské námezdní službě. Významnou roli hrály také finanční vztahy v podobě půjček či ručitelských závazků příslušníků nižší šlechty ve vztahu k pánům (BOBKOVÁ – BARTLOVÁ 2003, 28–58).

Nižší šlechta a bojové družiny

Starší i novější práce se opakovaně vyjadřují k otázce postavení nižší šlechty v době kolem přelomu 14. a 15. století a roli jejích příslušníků v husitské revoluci. Starší teze o krizi nižší šlechty v Čechách a na Moravě v předhusitské době byla odmítnuta s tím, že lze mluvit snad o určité stagnaci. Nižší šlechta si také v této době udržela rozsah svých statků, respektive jejich podíl na celkovém množství majetků nobility v českých zemích. Samotná nižší šlechta, v této době ještě nezformovaná do samostatného stavu, byla navíc sociálně a majetkově výrazně diferencovaná. V předhusitské době však započal proces zmenšování počtu rodů patřících k nižší šlechtě (POLÍVKA 1982, 205–224; ŠMAHEL 1995, 280–288; MLATEČEK 2003, 509–518; 2004, 281–290; 2019; MEZNÍK 1999, 363–366; BOBKOVÁ – BARTLOVÁ 2003, 31–34).

Dochované prameny v podobě zemských desek, pňhonných knih i manských knih

olomouckého biskupství podávají detailnější obraz o majetkovém zázemí a genealogii moravské nižší šlechty od poloviny 14. století. Řada příslušníků nižší šlechty měla různé klientské vazby na významné panské rody, jako byli například páni z Kravař či Šternberka, a mnozí z nich patřili také mezi biskupské či markraběcí many. Od 80. let 14. století pak mnoho příslušníků nižší šlechty našlo uplatnění v domácích válkách mezi moravskými Lucemburky či ve vojenských službách v zahraničí – v Rakousích, Uhrách či Polsku (MEZNÍK 1999, 365; ŠMAHEL 1995, 287; MLATEČEK 2019, 50–53).

Opakované války mezi Joštem a Prokopem značně rozvrátily bezpečnostní poměry v markrabství. Zapojení šlechty do konfliktu s sebou přineslo zformování bojových družin, jež však zůstaly zachovány i v časech formálního míru. Důvodem byl nejen zmiňovaný rozvrat v zemi, ale i četné individuální konflikty (záští) mezi šlechtou zahajované na principu tzv. odpovědi (JANIŠ 2017). Vlastní bojové družiny měli vedle bohatých a vlivných pánů také někteří příslušníci nižší šlechty, kteří s nimi vstupovali do služeb markrabat či zmiňovaných pánů. Neutěšené poměry v zemi však umožňovaly, že řada těchto bojových družin, ve staré češtině nazývaných jako *bratrstva* či *tovaryšstva*, se věnovala loupežné činnosti spojené s pácháním závažných deliktů a ziskem kořisti. V řadě případů tuto činnost skrytě podporovali významní páni se svými hrady, které sloužily jako základny pro tato uskupení. Zásahy proti loupeživým družinám často postihly i jejich členy z řad urozců (nižší šlechty) v podobě vězení či dokonce poprav (HOFFMANN 1994; MEZNÍK 1999, 375–376; ŠMAHEL 1995, 287). Na přelomu prvního a druhého desetiletí se v Čechách i na Moravě podařilo činnost loupeživých družin částečně eliminovat, v době před vypuknutím první husitské války však jejich počet znovu narostl (ŠMAHEL 1995, 287–288).

Fenomén bojových a lapkovských družin v pozdním středověku má své analogie v západoevropském prostředí, zejména ve Francii a jižním Německu, kde souvisel s krizovými jevy vyvolanými mimo jiné velkou epidemií moru a déletrvajících válečnými událostmi. Šlechtické lapkovství v pozdním středověku bylo tradičně považováno za projev určité ekonomické či sociální krize nižší šlechty. Novější výzkumy však ukazují, že tato kriminální činnost nebyla jen existenční nutností a často se jednalo spíše o jakýsi druh šlechtického „podnikání“ (RÖSENER 1982; KAUFMANN 1993; ZMORA 1997).

Téma bojových družin, jejichž činnost výrazně zasáhla koncem 14. a na začátku 15. století zejména pomezí Čech, Moravy a Rakous, opakovaně analyzoval František Hoffmann na základě popravčích a psaneckých zápisů vedených královským městem Jihlavou a o něco starší popravčí knihy pánů z Rožmberka (HOFFMANN 1975; 1976; 1986; 1987; 1994). Tyto unikátní prameny, související s hrdelní jurisdikcí královských měst a královských úředníků (popravců), ukazují, jaké typy deliktů byly stíhány podle pravidel českého a moravského zemského práva a jaký byl rozsah kriminální činnosti zadržených a vyslýchaných pachatelů. Zároveň velmi detailně ukazují rozmanité složení příslušníků bojových a lapkovských družin z řad bývalých žoldnéřů, služebníků, zběhlých poddaných či různých delikventů (HOFFMANN /ed./ 2000; KALNÝ /ed./ 1993). Jihlavské zápisy zachycují zejména situaci na jihozápadní a jižní Moravě v letech 1410–1419, do kterých spadá jejich první, nejstarší část. Pro poznání poměrů na jihovýchodní, respektive východní Moravě obdobný pramen chybí. Je však nepochybné, že zde musely být vedeny u soudů s trestní jurisdikcí vykonávanou podle zemského práva (krajských poprav), tedy zejména v královském městě Uherském Hradišti, kterému tyto pravomoci podle pramenů ze 14. století náležely. Stejně tak

byly krajské popravy v polovině 14. století výslovně vázány k hradům Buchlovu, Hodonínu a Bzenci (JANIŠ 2013, 61, 209–210, 220, 229–230). Právě ve Bzenci byl podle jihlavských zápisů učiněn v květnu 1419 výslech lapky Vaňka Roubice (HOFFMANN / ed./ 2000, 15–20, č. 10).

Působení bojových družin nepředstavovalo jen kriminální, tedy protiprávní činnost z pohledu zemského práva. Řada akcí vedených ozbrojenou silou (často spojená s pokusy o obsazení hradů, tvrzí či měst) měla charakter šlechtického záští a tyto individuální „soukromé“ války tak byly v základních obrysech regulovány zemským právem. Způsob vyhlášení nepřátelství protistraně (tzv. odpověď) byl formálně stanoven a tato pravidla vedení války se pod vlivem zahraniční úpravy uplatnila ve větší míře v českých zemích od konce 14. století (JANIŠ 2017). Na principu individuálně vyhlášeného nepřátelství – a následně uzavíraných příměří či mírů (srov. ELBEL 2016) – probíhala v českých zemích v pozdním středověku většina ozbrojených konfliktů včetně větších válečných střetnutí (srov. PRIETZEL 2006). Uvedené jevy, které výrazně zasáhly společnost a poměry v českých zemích na přelomu 14. a 15. století, lze zřetelně demonstrovat na příkladu některých jedinců či celých rodů z řad nižší šlechty.

Vladykové ze Šarova – počátky rodu a jeho majetkové zázemí

Vladykové užívající predikát dle hradu Šarova (*de Zarow, de Sarow, de Scherow* atd.)¹ a záhy také přijmí Šarovec (*Zsarowecz, Scharowecz, Sarowecz*), vstupují do mluvy písemných pramenů ve druhé polovině 14. století, a to zejména v zápisech zemských desek a půhonných a nálezových knih zemského soudu (POKLUDA 1993, 188–197; PILNÁČEK 1930, 216, č. 696; PELANT 2013, 442). Šarov se v písemných pramenech připomíná poprvé v roce 1360 v predikátu **Jana a Oneše ze Šarova**. Oba šlechtici byli pravděpodobně bratři. Patřila jim ves Hradčovice, na které zapsali svým manželkám věno ve výši 100 hřiven grošů pro každou z nich. Částka byla zajištěna vždy na deseti lánech a polovině mlýna. Onešovou ženou byla Markéta, Janovou pak Klára, vdova po Ondřejovi z Opatovic. Klára Janovi připsala podíl ve výši 10 lánů na vsi Trutmanicích, kterou držela (ZDO I, 34, č. 695; 35, č. 701; 37, č. 739). Oba zmiňovaní šlechtici patrně představují nejstarší známou generaci rodu. Za jejich potomky lze považovat bratry Ondřeje, Vojtěcha a Vlka ze Šarova – historik Z. Pokluda je pokládá za syny zmiňovaného Jana ze Šarova, zatímco Onešovým potomkem byl pravděpodobně Stach ze Šarova a z Újezda (připomínaný 1371–1384), jenž držel statky v blízkosti Uherského Brodu a měl syny Čeňka a Martina (POKLUDA 1993, 188–189).

Bratři **Ondřej, Vojtěch a Vlk ze Šarova** v roce 1373 intabulovali Ješkovi ze Šternberka do zemských desek prodej Slušovic, Všeminy, Neubuze a Dešné (ZDO I, 76, č. 352). Tento územně kompaktní a poměrně velký statek představoval pravděpodobně původní rodový statek vladyků ze Šarova – patrně šlo o dědictví po Janovi ze Šarova. Jeden z bratrů, Vlk, se podle Slušovic také psal (ZDO I, 84, č. 511; 71, č. 237). Důvody odprodeje nejsou známy, patrně se tak stalo v důsledku dělení zděděných majetků. Bratři statky nedrželi v tzv. nedílu, neboť v témže roce uzavřeli tzv. spolek zajišťující vzájemné dědické nároky (ZDO I, 71, č. 238). Lukovští Šternberkové získkem Slušovic (od roku 1407 připomínaných jako městečko) a zmiňovaných tří vsí trvale rozšířili východní část svého rozlehlého dominia náležejícího k hradu Lukovu (HOLÍK – JANIŠ – LANGOVÁ – VRLA 2015, 36). Uvedená situace je tak příkladem přechodu statků z rukou nižší šlechty ve prospěch panských rodů. Zdá se, že vladykové ze Šaro-

va mohli kolem poloviny 14. století náležet mezi bohaté příslušníky nižší šlechty stojící na pomyslné hranici mezi pány a nižší šlechtou (obě kategorie nebyly v této době formálně uzavřené). I později však většina členů rodu vzhledem ke svému majetkovému zázemí patřila mezi pětinu nejbohatších příslušníků nižší šlechty (srov. MLATEČEK 2003, 516; POKLUDA 1993, 189–190).

Vojtěch ze Šarova získal z rodového dědictví ves Lhotu ležící mezi Šarovy a Malenovicemi (ZDO I, 113–114, č. 429). Druhý z bratrů Vlk, píšící se dočasně podle Slušovic, získal v roce 1373 ves Těšov u Uherského Brodu, o rok později prodal ves Opatovice, která později zanikla mezi Ludkovicemi a Luhačovicemi (ZDO I, 84, č. 511; 71, č. 237). Oba zmínění Šarovcové patrně nezanechali žádné potomky (POKLUDA 1993, 189).

Ondřej ze Šarova byl pravděpodobně nejstarším z bratrů. Stal se dědicem hlavního sídla rodu – hradu Šarova. V písemných pramenech se připomíná poprvé

Obr. 1: Erb vladýků ze Šarova – erbovní znamení zlatý domovní krov s praporkem v modrém poli (dřevořez, PAPROCKÝ Z GLOGOL, B.: Zřdcadlo slavného Margkrabství moravského. Olomouc 1593).

v roce 1368, kdy koupil dvůr a sedm lánů s příslušenstvím ve Velkém Ořechově, ležícím v blízkosti Šarova. Tento majetek však v roce 1384 prodal Mikšíkovi z Malenovic (ZDO I, 50, č. 1029; 143, č. 367). V roce 1373 prodal dvůr se dvěma poplužními a dvěma lány v Bohdalicích ležících na Vyškovsku; šlo patrně o zděděný statek (ZDO I, 71, č. 260; POKLUDA 1993, 189). Ke zděděným statkům patřily také již zmiňované Hradčovice s alodním dvorem, na kterých v roce 1385 zapsal své manželce Jitce vdovské věno ve výši 120 hřiven grošů. K roku 1392 však Ondřej vedl spor s Jeníkem z Dobrotic o jistá věnná práva váznoucí na Hradčovicích. Na téže vsi pak také o několik let později, v roce 1397, pojistil vdovské věno své (patrně) druhé manželce Kateřině z Uhřic. V roce 1408 byl již Ondřej po smrti, neboť znovu provdaná Kateřina převedla svá práva na Hradčovicích na svého druhého manžela Mikšíka z Malenovic (ZDO I, 153, č. 576; 200, č. 407–408; 215, č. 676; 277, č. 608). Z pozdějších vkladů do zemských desek vyplývá, že Ondřej získal také malý majetkový podíl (jeden lán) ve vsi Nedachlebicích, který později zdědila jeho dcera Anna (ZDO I, 288, č. 773), dále ves Loštice (zanikla později u Velkého Ořechova) a podíl na Zlámaném Újezdu (dnešní Zlámanec).

Některé z dochovaných zpráv také do jisté míry osvětlují postavení Ondřeje ze Šarova v rámci moravské nobility. V roce 1370 se společně s bratrem Vojtěchem připomínají jako svědci na listině Vícka z Březolup, kterou prodal svůj statek v Březolupech vizovickému klášteru (CDM X, 106–107, č. 83). Oba jsou označeni jako „vážení muži a páni“ (*honorabilium virorum et domini...*), což nepochybně ukazuje na jejich poměrně významné postavení (titulem *dominus* byli označováni příslušníci vyšší šlechty, byť obě kategorie nobility nebyly ve sledované době ještě definitivně vymezeny, srov. MEZNÍK 1990). V květnu 1384 vystupuje Ondřej ze Šarova jako jeden z ručitelů právní bezvadnosti převodu jistého statku, který pánům z Kravař prodal Jindřich Pluh z Rabštejna (CDM XV, 210–211, č. 244). Jindřich Pluh byl komorníkem moravského markraběte Jošta, mezi jehož významné dvořany a straníky prokazatelně patřili i další v listině zmiňovaní ručitelé – Ctibor Pluh z Rabštejna, Oldřich Stož z Branic, Beneš z Pamětic, Myslibor z Radovesnic, Jan Puklice z Četkovic (BALETKA 1996, 411–412, 415–416, 453, 459, 464; ŠTĚPÁN 2002, 200, 207, 233). Lze proto důvodně předpokládat, že úzká vazba na brněnský markraběcí dvůr mohla pojit i Ondřeje ze Šarova, například jako držitele některého z markraběcích lén.

Čeněk ze Šarova

Třetí známá generace pánů na hradě Šarově přebírala již značně roztržštěné majetky. Ondřejovými dědici byly jeho tři děti – **Anna, Oneš a Čeněk**. Anna byla manželkou Kašpara ze Šnelvaldu a o podíl na rodovém dědictví vedla spor před zemským soudem s oběma bratry (LCS I, 115, č. 41; 139–140, č. 25). V roce 1406 ji a jejímu manželovi vložil Oneš do desek majetky v Hradčovicích, Nedachlebicích a polovinu Loštic. V zemských deskách je patrně chyba a v příslušném vkladu není uvedena jménem jedna lokalita, ve které mělo být místo zaniklé tvrze (*cum area, in qua fuit municio*). S ohledem na výše zmiňovaný spor by se mohlo jednat o Újezd, ve kterém se dochovaly zbytky blíže neznámé tvrze v poloze Hradištěk v blízkosti kostela sv. Mikuláše (JANIŠ – VRLA 2018, 256). Anna ze Šarova sice v roce 1409 podíl (jeden lán) v Nedachlebicích odprodala, v roce 1415 však od bratra Oneše koupila druhou polovinu Loštic. Náležely jí i nějaké majetky v Těšově (ZDO I, 259, č. 321; 288, č. 773; 320, č. 453; LCS I, 359–360, č. 1073; POKLUDA 1993, 190).

Bratři Čeněk a Oneš se o rozdělení statků dohodli v téže době. Oneš v roce 1406 vložil Čenčkovi do zemských desek ves Šarov s hradem (*cum municione*), patronátním právem ke kostelu a dalším příslušenstvím, z něhož lze zmínit mlýn s rybníkem. Oba bratři také současně uzavřeli tzv. spolek zakládající případné vzájemné dědic-ké nároky (ZDO I, 259, č. 318–319). V roce 1417 pak Čeněk odkoupil od bratra Oneše 10 lánů ve Zlámaném Újezdě (ZDO I, 334, č. 52).

V roce 1411 se Čeněk domáhal soudní cestou na Albrechtovi ze Šternberka a Lu-kova šesti lánů a tří krčem v Březolupech. Tento majetek považoval za své „dědictví“ (tj. alodní majetek) a své nároky chtěl prokázat jakousi listinou (LCS I, 375, č. 1166). Tento nárok patrně souvisel se skutečností, že blíže nespecifikovaný podíl na Březolupech patřil Janáčovi Šarovcovi z Březolup, jenž se připomíná mezi lety 1374 a 1381 (ZDO I, 83, č. 489; 94, č. 37; 127, č. 50). Janáč byl patrně synem zmiňovaného Oneše ze Šarova, nezanechal však zřejmě žádné potomky a podíl v Březolupech měl přejít z titulu tzv. spolku na Vítku z Újezda, jenž také nezanechal dědice. Čenčkovi se však nepodařilo prosadit své nároky proti Šternberkům a ti podíl v Březolupech drželi i později (LCS I, 380–381, č. 333; ZDO I, 362, č. 63; ZEMEK 1992, 457). Četné spory před zemským soudem vedl Čeněk ze Šarova v letech 1414 až 1417 jako poručník sirotků po Janovi ze Lhotky. Čeněk poručenskou správu nad sirotky a statkem převzal asi v roce 1412 (LCS I, 419, č. 260; 433, č. 351; 434, č. 356; 443; 444, č. 35; 453, č. 99; 459; 461; 462; 468, č. 410; 516, č. 214; s. 527, č. 633; POKLUDA 1993, 191).

Čenkovou manželkou byla **Markéta ze Závořic**, která pocházela z vladyckého rodu usedlého u Zábřeha na severní Moravě erbu dvou supích hlav (PILNÁČEK 1930, 29, č. 47). V roce 1407 Markétina matka Dorota ze Závořic převedla na dceru a jejího manžela Čenka svá věnná práva ve výši 100 hřiven grošů zapsaných na vsi Závořicích. Stejnou částku převedla na svého syna Mikšíka řečeného Šesták (ZDO I, 263, č. 393). Dorotíným manželem a Markétiným otcem byl Ondřejek ze Závořic, který se připomíná v roce 1406, kdy také zemřel. Majetky v Závořicích získal Ondřejkův nevlastní syn Albrecht z Lesnice, kterého v roce 1406 Dorota pohnala před zemský soud, že ji „mocí a bezprávně“ zadržuje její věnná práva ve výši 200 hřiven grošů. Čeněk ze Šarova společně se švagrem Mikšíkem ji ve sporu zastupoval. V roce 1408 však oba švagři vedli o majetkové podíly v Závořicích spory, ve kterých byl Čeněk úspěšný (ZDO I, 244, č. 85–86; LCS I, 158–159, č. 212; 287, č. 722–723; 310, č. 296).

Čeněk ze Šarova zapsal již v roce 1406 své ženě Markétě na šarovském statku (*super villa Sarow et municione ibidem*) vdovské věno ve výši 100 hřiven grošů. V roce 1412 pak na šarovský statek převedl také věnná práva váznoucí na Závořicích, která následně prodal (ZDO I, 259, č. 322; 303, č. 159–160).

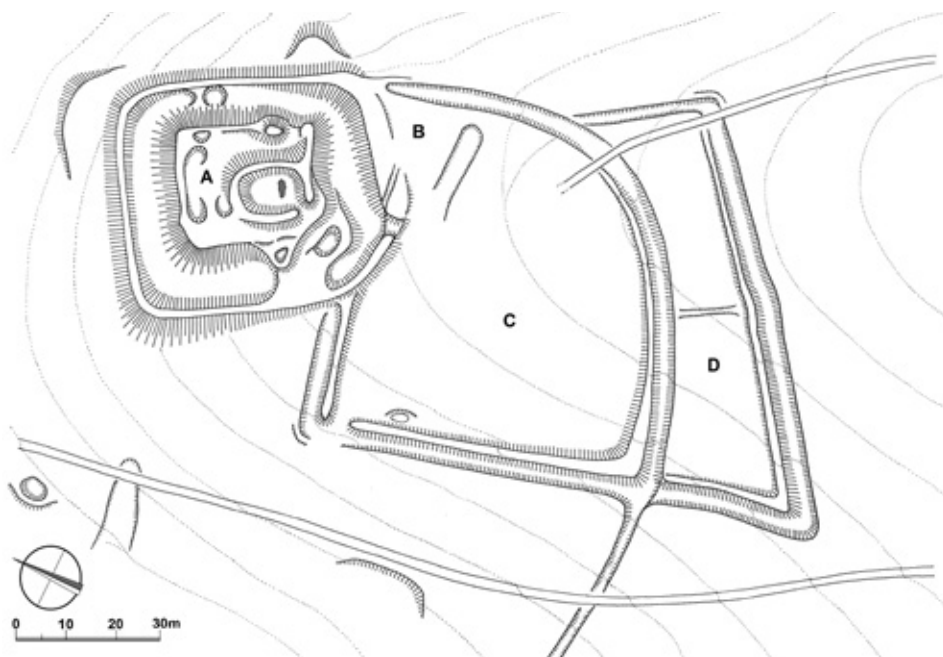
Válečník a přívrženec husitství

Dochovaná agenda zemského soudu v podobě půhonů a nálezů obsahuje několik zpráv týkajících se činnosti Čenka ze Šarova. Podobně jako řada dalších nižších šlechticů se v předhusitské době věnoval vojenskému řemeslu. Počátkem června roku 1414 doručil zemským úředníkům svůj půhon, ve kterém poháněl Zicha z Nedachlebic ze 150 hřiven grošů a svůj nárok obšírně odůvodnil: „že jakož byl hejtmanem [tj. Zich] na Hradišti od markrabí Jošta, tu jsem k němu s svými tovaři v službu přijel, an mě přijav s tovaři mými, slíbil mi za škody státi a já potom poražen i s tovaři a škody veliké vzal. A když jsem jej upomínal, aby mi mé škody odložil, jakž mi jest

slíbil a toho jest neučinil.“ Svůj žalobní nárok chtěl prokázat blíže nespecifikovaným svědectvím (*mám naň dosti dobrého svědomí*), poručníkem v půhonu (procesním zástupcem) stanovil svého švagra Kašpara ze Šnelvaldu (LCS II, 418, č. 259). Půhon tedy dokládá, že se Čeněk se svojí bojovou družinou (*tovaryšy*) nechal najmout do služby markraběcím hejtmanem (tj. vojenským velitelem) královského města Uherského Hradiště Zichem z Nedachlebic a při jakémsi vojenském střetnutí utrpěl se svými druhy porážku. Ze Zichovy strany mu však nebyly uhrazeny všechny náklady spojené se službou.

Zich z Nedachlebic patřil k rodu, jehož členové užívali příjmy Kužel, a držel drobné statky na jihovýchodní Moravě (v Buchlovicích, Nedachlebicích, Zlámaném Újezdě a Topolné). Markraběcím hejtmanem byl již na samém počátku 15. století. Listinou vydanou v březnu 1402 přikázal moravský markrabě Jošt městu Uherskému Hradišti, aby z městské berně vyplatilo 100 kop grošů Zichovi za jeho služby, a to jednorázově nebo po stanovených splátkách (CDM XIII, 183, č. 172; BALETKA 1996, 450; ŠTĚPÁN 2002, 530; ZEMEK 1992, 468, 584, 698).

Události, které jsou zmíněny v půhonu Čenka ze Šarova, nelze přesněji určit. Je pouze známo, že Uherské Hradiště neúspěšně dobýval markrabě Prokop v srpnu 1395 (ŠTĚPÁN 2002, 385). K popsaným událostem ale došlo (i s ohledem na datum půhonu) později, patrně někdy v závěru prvního desetiletí 15. století. Okolnosti spojené s ukončením markraběcích válek nejsou úplně zřejmé. Od jara 1405 byl postupně obnovován chod zemského soudu, k uzavření dnes nedochovaného landfrýdu došlo v roce 1405 nebo v roce následujícím. Pravděpodobně obsahoval stejná či obdobná ustanovení jako předchozí landfrýd uzavřený asi v roce 1396, jenž mimo

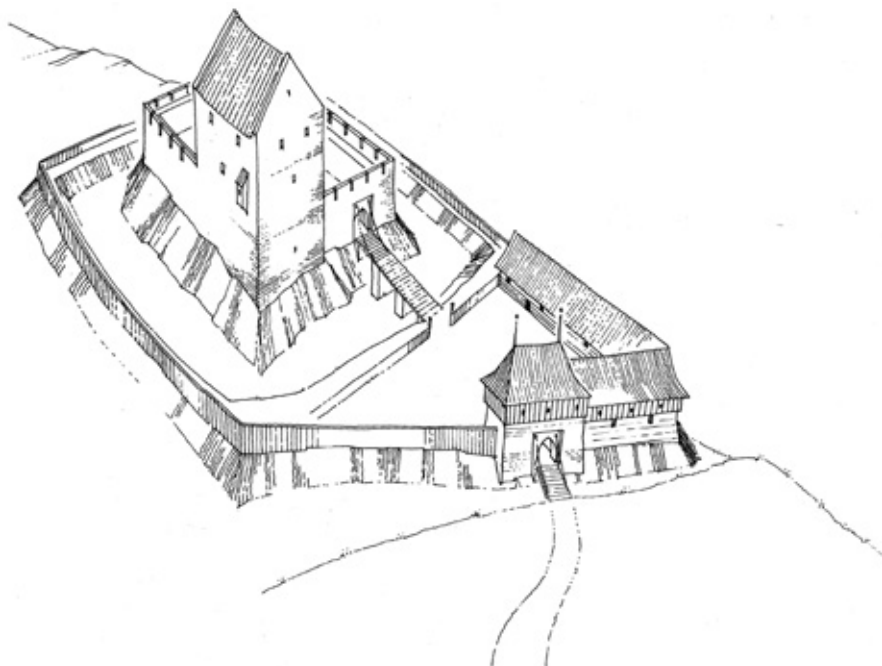

Obr. 2: Půdorys hradu Šarova (A – jádro hradu; B – prostor předpokládaného původního předhradí; C – předhradí asi z konce 14. století; D – rozšíření předhradí asi v 60. letech 15. století). Zaměření a kresba Radim Vrla (2018), legenda Dalibor Janiš.

jiné zapovídal všechna závažná jednání, jako bylo loupení, zajímání či žhářství. Ani landfrýd jako dohoda markraběte a moravské šlechty o dodržování pravidel zemské bezpečnosti však nezajistil trvalý mír v zemi a neukončil činnost loupeživých bojových družin (MEZNÍK 1999, 294–297; JANIŠ 2010, 14–15; CDM XI, 446–450, č. 529).

Čeněk ze Šarova však měl se Zichem jako se svým sousedem (oba měli podíly na Zlámaném Újezdě) i další spory. V témže termínu Zicha poháněl před soud ze 100 hřiven grošů jako náhradu škody a násilí, které Zichovi lidé způsobili vpádem na Čenkovy statky: „poslal na mě své sedláky z Nedachlebic a své střelce, tu jsou přihnali na můj dědinu a mně pých učinili a mé chudé lidi bili i stříleli a na ně dveři vyrábávali a hledajíc jich v jejich domích a jednoho jsou jali“. Na vpádu se podílel také další z Čenkových sousedů, Beneška z Dlouhé Vsi, kterého šarovský pán také pohnal před zemský soud. Ve znění tohoto půhonu Čeněk zdůrazňuje, že Beneška „učinil mi pých v mírné zemi“, tedy k události došlo v době, kdy na Moravě platil nový landfrýd (uzavřen mezi králem Václavem IV. a moravskou nobilitou v únoru 1412 na dobu pěti let) jako základní bezpečnostní předpis moravského zemského práva (LCS II, 419, č. 260–262; JANIŠ 2010, 15). Landfrýd zakázal soukromé války a záští a obsahoval ustanovení o stíhání zemských škůdců a ochraně silnic. Případné spory měly být řešeny před zemským soudem. Každý, kdo by stanovená pravidla porušil, „které války činil, nebo kterou mocí v zemi jímá nebo bral nebo jeho bezprávně dobyl,“ měl být považován za zemského zhůbce a měl být potrestán zeměpánem, zemským hejmanem a pány, tedy fakticky zemským soudem (TK, 29–30; JANIŠ 2010, 15).

Ovšem i sám Čeněk ze Šarova se dopouštěl některých protiprávních činů. V červnu 1407 jej před zemský soud pohnal Matěj z Radvanic z 10 hřiven grošů a vinil jej, „že mě jal na svobodné cestě a držel mě v mém vězení a připravil mě k škodám“ (LCS I, 239,

Obr. 3: Kresebná rekonstrukce možné podoby hradu Šarova koncem 14. století. Kresba Radim Vrla (2009). |

č. 568). Obě strany uzavřely ohledně sporné záležitosti nějakou blíže neznámou mímosoudní dohodu, jak naznačuje marginálie v půhonných knihách: „*Habent poklid*“.

S ohledem na zprávu z roku 1414 můžeme předpokládat, že Čeněk ze Šarova patrně disponoval nějakou menší bojovou družinou, jejíž základnou byl jeho hrad Šarov. Historik František Hoffmann považuje bojové družiny tvořené zejména členy posádek hradů za běžný typ vojenského uskupení, kterým v předhusitské době disponovala řada příslušníků vyšší i nižší šlechty. Základem bojové družiny byla hradní četa, která se podílela na hospodářském chodu hradu, jeho obraně i případné ochraně statků. V době války mohla být bojová družina rozšířena o další námezdní válečníky (HOFFMANN 1994, 63–64).

Čeňkovo predikátní sídlo, hrad Šarov, vstupuje výslovně do mluvy písemných pramenů poprvé v letech 1406 a 1412, kdy bylo označeno jako „*municio*“, což byl ekvivalent výrazu „tvrz“ i „hrad“. Později byl v pramenech označován zpravidla jako „hrad“, což ukazuje na jeho význam i stavební podobu. Šarov existoval poměrně dlouhou dobu. Podle archeologických nálezů vznikl již někdy koncem 13. století, což ukazuje, že původní šarovské dominium začalo být formováno řadu desetiletí předtím, než se v písemných pramenech připomínají páni na Šarově. Přestože obě vsi náležející ke statku v 15. století, tedy Šarov a Zlámáný Újezd, někdy kolem přelomu 15. a 16. století zpustly, hrad existoval v nějaké funkční podobě až do začátku 17. století, kdy byl definitivně opuštěn. V 16. století však již neplnil primárně roli stálého rezidenčního sídla vrchnosti. Ves Šarov (Šarovy) byla obnovena v jiné poloze koncem 17. století (KOHOUTEK 1995, 115; JANIŠ – VRLA 2018, 255–257).

Hrad Šarov patří do kategorie zaniklých hradů, jeho stavební dispozice je však v terénu dobře patrná, byť je dnes vymezena jen terénními útvary a nepatrnými zbytky amorfního zdiva. Za nejstarší část hradu můžeme považovat jádro přibližně čtvercového tvaru o rozměrech cca 25–28 m, jehož dominantní část tvořila mohutná, patrně věžová stavba. Kolem jádra obíhá mohutný val. Předpokládané původní nevelké předhradí bylo rozšířeno patrně již koncem 14. století na rozsáhlý areál o půdorysu nepravidelného čtvrtkruhu o poloměru 65 m. Opevněn byl nízkým valem a mělčím příkopem. Tento lehce opevněný útvar je považován za vojenské ležení související s přítomností bojové družiny; plnil pochopitelně i některé hospodářské funkce. Později, patrně za česko-uherských válek, byl tento areál ještě rozšířen (detailní popis lokality viz JANIŠ – VRLA 2018, 257–259). S obdobnými, lehce opevněnými areály se setkáváme i u dalších hradů východní Moravy (Chlum, Engelsberk/Sehradice, Starý Světlov, Nový Šaumburk), kde jsou také interpretovány jako opevněná místa vojenských ležení (srov. také MUSIL 2019; VÍCH – ŽÁKOVSKÝ 2016). Dochované pozůstatky hradu Šarova (a zatím chybějící archeologický výzkum lokality) neumožňují přesnější dataci vzniku jeho jednotlivých částí, respektive rekonstrukci jeho stavebního vývoje. S ohledem na výpověď písemných pramenů i možné analogie s jinými lokalitami můžeme vznik opevněného areálu položit patrně do doby kolem přelomu 14. a 15. století a spojit jej s válečnickými aktivitami Čeňka ze Šarova.

Jméno Čeňka ze Šarova se objevilo ještě na jednom dokumentu, a to velmi významném. Čeněk je uveden mezi pečeti na šestém exempláři proslulého stížného listu české a moravské šlechty proti upálení Jana Husa ze začátku září roku 1415. Společně s ním vystupují jeho příbuzní, sousedé a další šlechtici z východní a jihovýchodní Moravy jako byli Kašpar ze Šnelvaldu, Mikšík z Malenovic či Zich z Nedachle-

bic (ČORNEJ – KNÁPEK – MACEK – ROUS 2015, 12; SEDLÁČEK 1917, 332–333). Okruhu pečetitelů střížného listu byla v literatuře věnována poměrně velká pozornost, byť detailnější analýza zaměřená na moravský jihovýchod dosud chybí. V literatuře byly opakovaně zdůrazněny vztahy jednotlivých pečetitelů zejména z řad nižší šlechty k rodu pánů z Kravař a klíčová úloha a autorita zemského hejtmána Lacka z Kravař (naposledy BALETKA 1999; 2019; JUROK 1998, 26–45). Můžeme předpokládat, že i reformně orientovaní příslušníci nižší šlechty z východní a jihovýchodní Moravy mohli být přinejmenším nějak ovlivněni zejména pány z Kravař (jmenovitě Petrem Strážnickým z Kravař) či pány z Valdštejna. Některé osoby z řad pečetitelů původně náležely mezi klientelu lukovských Šternberků a při poručnické správě lukovského dominia Lackem z Kravař se dostaly do kontaktu s tímto představitelem husitské strany (BALETKA 2019, 111–114).

Jednoznačný příklon některých příslušníků šlechty k husitství (což nutně neplatilo pro všechny signatáře zmíněného listu) dokládá i citační listina (tj. předvolání) litomyšlského biskupa a administrátora olomoucké diecéze Jana Železného z února 1418, kterou před svůj soud předvolal z olomoucké diecéze 24 duchovních podezřelých z husitské hereze. Mezi husitskými farami se objevuje i Šarov, kde byl farářem jakýsi Václav řečený Sklebong. Lze doplnit, že šarovský kostel se poprvé připomíná již mezi léty 1353–1363. Podobně je v citační listině uvedena i fara v Hradčovicích, která byla pod patronátem Čeňkovy sestry Anny a jejího manžela Kašpara ze Šnelvaldu (ČORNEJ – KNÁPEK – MACEK – ROUS 2015, 32–34; ELBEL 2005, 396–397, 411, 423–424; POKLUDA 1993, 190).

Zůstává otázkou, do jaké míry byl příklon k husitství samostatným rozhodnutím Čeňka ze Šarova a dalších nižších šlechticů z jihovýchodní Moravy, protože jejich vazbu na husitské pány nelze doložit (srov. ELBEL 2005, 423). Čeněk ze Šarova se naposledy připomíná v roce 1417 (ZDO I, 338, č. 108) a hrad Šarov s příslušenstvím záhy připadl (neznámo jakým způsobem) do rukou Mikuláše z Domamyslic, jenž byl přívržencem katolické strany. V listopadu 1421 Mikuláš se svojí matkou Dorotou postoupil hrad Šarov s příslušenstvím králi Zikmundovi Lucemburskému, který jim za to přiřkl roční plat 30 hřiven grošů na zvláštní berni plynoucí z města Olomouce (EMLER /ed./ 1887, 596, č. 76).

Následující životní osudy Čeňka ze Šarova jsou nejasné. Je možné, že záhy po zmiňovaném roce 1417 zemřel, a není také vyloučeno, že odešel do Čech společně se svými syny, za které jsou považováni bratři **Jan, Čeněk a Václav ze Šarova**. Ti se později usídlili ve východních Čechách a patřili mezi horlivé utrakvisty (POKLUDA 1993, 192). Jan ze Šarova se připomíná v Čechách již k roku 1420, v roce 1429 se stal husitským velitelem hradu Lanšperka poblíž Ústí nad Orlicí. Čeněk (ml.) ze Šarova se připomíná k roku 1427 mezi příslušníky táboritů a sirotků. Všichni tři bratři se společně uvádějí k roku 1440 jako členové východočeského landfrýdu (ŠMAHEL 1996, 215, 257; AČ IV, 381; AČ III, 265; AČ I, 255; POKLUDA 1993, 192). V daných souvislostech pak není vyloučeno, že bojovou družinu zformovanou původně Čeňkem (st.) ze Šarova mohli převzít jeho synové, přejít s ní do Čech a bojovat na straně husitských radikálů, jak naznačují jednotlivé pramenné zmínky. F. Hoffmann takové družiny (zpravidla hradní posádky) označuje v těchto souvislostech jako protohusitské (HOFFMANN 1994, 65–66).

Osudy hradu Šarova v následujících dvou desetiletích po roce 1421 jsou nejasné, hrad byl zpočátku zřejmě v rukou krále Zikmunda a jeho straníků. Někdy před rokem 1447 se však hradu Šarova znovu ujal stejnojmenný, již zmiňovaný syn (?) Čeňka (st.)

ze Šarova. Okolnosti návratu na rodový hrad nejsou známy, pravděpodobně se nejednalo o pouhou náhodu, ale mohlo jít o úspěšné uplatnění stále platného staršího dědického nároku, pokud zisk hradu Mikulášem z Domamyslic byl považován za protiprávní. V 60. letech 15. století se připomínají příslušníci další generace Šarovců ze Šarova – bratři Jakub a Oneš, patrně synové předchozího Čeňka. Hrad Šarov s nevelkým statkem rod Šarovců držel až do roku 1533, kdy byl odprodán k malenovickému panství (POKLUDA 1993, 192; JANIŠ – VRLA 2018, 256).

Závěr

Příklad Čeňka ze Šarova ukazuje obraz do jisté míry typického příslušníka nižší nobility v českých zemích v předhusitské době. Původně poměrně rozsáhlé panství kolem hradu Šarova, založeného již koncem 13. století, bylo v průběhu druhé poloviny 14. století rozděleno mezi jednotlivé příslušníky rodu. Čeněk ze Šarova si jako člen třetí známé generace rodu udržel relativně malý a kompaktní statek, své hospodářské aktivity však vylepšoval žoldnéřskou vojenskou službou v markraběcích službách. Jím vedená menší bojová družina sestávala pravděpodobně z členů posádky jeho hradu. Čeněk ze Šarova společně s dalšími příslušníky vyšší i nižší šlechty patřil mezi reformní šlechtice nakloněné husitskému učení; předpokládání Čeněkovy synové se ve 20. a 30. letech 15. století pohybují v Čechách v radikálním husitském prostředí a v Čechách získávají také statky. Ve 40. letech 15. století, možná i o něco dříve, se Šarovcové v osobě Čeňka (ml.) znovu ujímají rodového hradu Šarova, patrně jen dočasně ztraceného za husitských válek.²

Poznámky:

- ¹ Původní ves a hrad jsou v pramenech nazývány „Šarov“ na rozdíl od současného toponyma v podobě „Šarovy“. V literatuře se také často objevuje nesprávná varianta přijímá a predikátu ve formě „Šárovec ze Šárova“ (např. PILNÁČEK 1930, 216, č. 696).
- ² Studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury ČR, reg. č. 19-19883S, Landfrýdy jako pramen zemského práva na stavovské Moravě. Kolegové a přátelé Radimu Vrlovi jsem zavázán za poskytnutí obrazových příloh.

Literatura a prameny:

AČ I: PALACKÝ, F. (ed.): Archiv český I. Praha 1840.

AČ III: PALACKÝ, F. (ed.): Archiv český III. Praha 1844.

AČ IV: PALACKÝ, F. (ed.): Archiv český IV. Praha 1846.

BALETKA, T. 1996: Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411). Sborník archivních prací 46, s. 259–536.

BALETKA, T. 1999: Nižší šlechta z moravského severovýchodu ve stížných listech proti upálení Mistra Jana Husa. Tábořský archiv 9, s. 15–48.

BALETKA, T. 2019: Klientela moravských panských rodů v protestních listech do Kostnice v roce 1415 (se zvláštním zřetelem k pánům z Kravař, z Lipé a ze Šternberka na Lukově). In: Elbel, P. – Jan, L. – Jurok, J. a kol.: Z počátků husitské revoluce. K výročí svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417. Brno, s. 106–114.

BOBKOVÁ, L. – BARTLOVÁ, M. 2003: Velké dějiny zemí Koruny české. IVb. svazek (1310–1402). Praha – Litomyšl.

CDM: BOČEK, A. – CHYTIL, J. – CHLUMECKÝ, P. V. – BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.): Codex diplo-

maticus et epistolaris Moraviae. V.–XV. Brno 1850–1903.

ČORNEJ, P. 2000: Velké dějiny zemí Koruny české. V. svazek (1402–1437). Praha – Litomyšl.

ČORNEJ, P. – BARTLOVÁ, M. 2007: Velké dějiny zemí Koruny české. VI. svazek (1437–1526). Praha – Litomyšl.

ČORNEJ, P. – KNÁPEK, A. – MACEK, L. – ROUS, P. 2015: Stížný list české a moravské šlechty proti upálení Mistra Jana Husa 1415–2015. Okrouhlice.

ELBEL, P. 2005: Husitské fary na Moravě ve světle citační listiny Jana Železného z února 1418. Příspěvek k poznání role šlechty v počátcích husitství na Moravě. Časopis Matice moravské 124, s. 395–428.

ELBEL, P. 2016: Právě, věrně a křesťanské příměří... Dohody o příměří mezi husity a stranou markraběte Albrechta na jižní Moravě. Brno.

EMLER, J. (ed.) 1887: Zlomek register zápisů Markrabství moravského. In: Archiv český VII. Praha, s. 569–604.

HOFFMANN, F. 1975: K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí. In: Malý, K. (ed.): Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha, s. 55–75.

HOFFMANN, F. 1976: Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě, Jižní Morava 22 (25), s. 99–116.

HOFFMANN, F. 1986: Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě. In: Verbík, A. – Blažek, K. (eds.): Moravský historický sborník (Moravica historica). Brno, s. 72–88.

HOFFMANN, F. 1987: Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách. Československý časopis historický 35, s. 75–104.

HOFFMANN, F. 1994: Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce. Táborský archiv 6, s. 47–144.

HOFFMANN, F. (ed.) 2000: Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457 (Archiv český XXXVIII). Praha.

HOLÍK, J. – JANIŠ, D. – LANGOVÁ, J. – VRLA, R. 2015: Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov.

HOSÁK, L. 1938: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.

JANIŠ, D. 2010: K úloze institutu landfrýdu v moravském zemském právu na prahu novověku. Folia Historica Bohemica 25, s. 7–28.

JANIŠ, D. 2013: Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku. Brno.

JANIŠ, D. 2017: Odpověď (záští) a normativní zakotvení nepřátelství a svépomoci v českém a moravském zemském právu ve 14. až 17. století. Časopis Matice moravské 136, s. 235–268.

JANIŠ, D. – VRLA, R. 2018: Šarov. In: Janiš, D. – Vrla, R. a kol.: Hradý Zlínského kraje. Lukov, s. 255–260.

JUROK, J. 1998: Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378–1471. Nový Jičín.

JUROK, J. 2015: Straníci markraběte Prokopa kolem roku 1399 a otázka jejich kontinuity do husitské revoluce. Olomoucký archivní sborník 13, s. 25–116.

JUROK, J. 2019: Bývalí straníci markraběte Prokopa a jejich účast v husitské reformaci a revoluci. In: Elbel, P. – Jan, L. – Jurok, J. a kol.: Z počátků husitské revoluce. K výročí svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417. Brno, s. 41–63.

KALNÝ, A. (ed.) 1993: Popravčí kniha pánů z Rožmberka. Třeboň.

KAUFMANN, M. 1993: Fehde und Rechtshilfe. Die Verträge brandenburgischer Landesfürsten zur Bekämpfung des Raubrittertums im 15. und 16. Jahrhundert. Pfaffenweiler.

KOHOUTEK, J. 1995: Hradý jihovýchodní Moravy. Zlín.

LCS: BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezo-vé. Tomus I–VII. Brunae 1872–1911.*

MEZNÍK, J. 1990: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století. Sborník historický 37, s. 7–35.*

MEZNÍK, J. 1999: *Lucemburská Morava 1310–1423. Praha.*

MLATEČEK, K. 2003: *Několik poznámek k ekonomické situaci nižší šlechty na Moravě v předhusitském období. In: Borovský, T. – Jan, L. – Wihoda, M. (eds.): Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Brno, s. 509–518.*

MLATEČEK, K. 2004: *Nižší šlechta na Moravě před husitskou revolucí. Možnosti dalšího studia. In: Doležalová, E. – Novotný, R. – Soukup, P. (eds.): Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Praha, s. 281–290.*

MLATEČEK, K. 2019: *Hospodářské možnosti moravské nižší šlechty v předhusitském období. Některé kritické poznámky. In: Dejmal, M. – Jan, L. – Procházka, R. (eds.): Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkoví k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci. Praha, s. 47–61.*

MUSIL, J. 2019: *Hrad Strádov s tábořištěm bojové družiny? In: Elbel, P. – Jan, L. – Jurok, J. a kol.: Z počátků husitské revoluce. K výročí svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417. Brno, s. 64–86.*

PELANT, J. 2013: *Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů. Praha.*

PILNÁČEK, J. 1930: *Staromoravští rodové. Vídeň.*

POKLUDA, Z. 1986: *Dějiny malenovického hradu. Gottwaldovsko od minulosti k současnosti 8, s. 111–197.*

POKLUDA, Z. 1993: *Tvrze na Zlínsku. Zlínsko od minulosti k současnosti 12, s. 115–242.*

POLÍVKA, M. 1982: *Předpoklady pro účast nižší šlechty v husitské revoluci (Klíčové problémy studia). In: Historie čelem k budoucnosti (Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše). Praha, s. 205–224.*

PRIETZEL, M. 2006: *Kriegführung im Mittelalter. Handlungen, Erinnerungen, Bedeutungen. Paderborn – München – Wien – Zürich.*

RÖSENER, W. 1982: *Zur Problematik des spätmittelalterlichen Raubrittertums. In: Maurer, H. – Patze, H. (eds.): Festschrift für Berent Schweineköper. Zu seinem siebzigsten Geburtstag. Sigmaringen, s. 469–488.*

SEDLÁČEK, A. 1917: *Úvahy o osobách v stížných listech I. 1415 psaných. Český časopis historický 23, 85–109, s. 310–352.*

ŠMAHEL, F. 1995: *Husitská revoluce. 1. Doba vymknutá z kloubů. Praha.*

ŠMAHEL, F. 1996: *Husitská revoluce. 3. Kronika válečných let. Praha.*

ŠTĚPÁN, V. 2002: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411). Brno.*

TK: DEMUTH, K. J. (ed.): *Knihy Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmana markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského. Brno 1858.*

VÍCH, D. – ŽÁKOVSKÝ, P. 2016: *Vojenské vybavení bojové družiny před husitskou revolucí. Soubor militárií z hradu Orlick u Brandýsa nad Orlicí ve východních Čechách. Památky archeologické 107, s. 279–351.*

ZDO: CHLUMECKÝ, P. – CHYTIL, J. – DEMUTH, K. – WOLFSKRON, A. R. (eds.): *Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren (1348–1466). 1. Olmützer Cuda. Brünn 1856.*

ZEMEK, M. 1992: *Místopis jednotlivých obcí. In: Nekuda, V. (ed.): Uherskohradišsko. Brno, s. 427–825.*

ZMORA, H. 1997: *State and Nobility in Early Modern Germany. The Knightly Feud in Franconia 1440–1567. Cambridge.*